

Autorilepingu uuendatud regulatsioon kui kohase tasu tagatis autorile ja esitajale^{*1}

1. Sissejuhatus

Autorilepingu regulatsioon on autoriõiguse seaduses^{*2} (AutÕS) olemas alates selle jõustumisest 12. detsembril 1992. Suures osas olid algsed autorilepingu sätted n-ö õpetliku ja selgitava iseloomuga. Osa autoriõiguse sätetest kuulus dogmaatilisel pigem võlaõiguse valdkonda.

Autorilepingu norme autoriõiguse seaduses on korduvalt muudetud. Olulisemad autorilepingu regulatsiooni muudatuste paketid võib üldistatult jagada kaheks. Esimene seondub võlaõigusseaduse^{*3} (VÕS) vastuvõtmise ja kehtestamisega. Näiteks võlaõigusseaduse, tsiviilseadustiku üldosa seaduse ja rahvusvahelise eraõiguse seaduse rakendamise seaduse^{*4} (VÕSRS) § 32 tunnistas kehtetuks mitmed autoriõiguse seaduses sisalduvad autorilepingu sätted. Samasse paketti kuulub ka 16. oktoobril 2002 vastu võetud autoriõiguse seaduse muutmise seadus^{*5}, mis sisaldab muuhulgas mitmeid autorilepingute sätete muudatusi. Võlaõigusseaduse ja autorilepingu regulatsiooni vastastikkust mõju on analüüsinud Anne Kalvi oma 2003. aasta *Juridica* artiklis „Autorilepingu uus kuub“.^{*6} Anne Kalvi on muudatuste suhtes mõnevõrra kriitiline ning asub oma artikli kokkuvõttes järgmisele seisukohale: „Üldistatult on autoriõiguse uus kuub pooleldi välismaist päritolu ning seetõttu uhkem ja parem kui vana, ent tahab veel ühe kogunud rätsepa siluvat kätt tunda.“^{*7} Kohendavat ja sobitavat rätsepatööd seoses autorilepingu sätetega on seejuures teinud Riigikohus. Näiteks seoses autorilepingu vormiga on Riigikohus leidnud^{*8}, et seaduses sätestatud autorilepingu vormi järgimata jätmine ei too kaasa selle tühisust.^{*9} Seda on kinnitatud ka hilisemates lahendites.^{*10} Riigikohus ei ole muuhulgas ka välistanud, et „autor annab teose kasutamiseks loa (litsentsi) AutÕS § 46 lg 1 tähenduses ühepoolse, sh suulise tahteavaldusega“^{*11}. Autorilepingu regulatsiooni temaatikat on käsitlenud ka Mario Rosentau.^{*12}

¹ Artikkel põhineb autorite paneeldiskussioonil, mis toimus 37. Eesti õigusteadlaste päeval Tartus 6. oktoobril 2022.

² RT I 1992, 49, 615; RT I, 28.12.2021, 1.

³ RT I 2001, 81, 487; RT I, 15.03.2022, 2.

⁴ RT I 2002, 53, 336.

⁵ RT I 2002, 92, 527.

⁶ A. Kalvi. Autorilepingu uus kuub. – *Juridica* 2003/4, lk 250–260.

⁷ Samas, lk 260.

⁸ RKTko 3-2-1-124-06, p 16.

⁹ Selle seisukoha toetuseks esitas Riigikohus järgmise põhjenduse: „Autorilepingu kirjalik vorm kaitseb autorilepingu mõlemat poolt, luues suurema selguse poolte õigustest ja kohustuses võrreldes sellega, kui autorileping oleks sõlmitud suulises vormis. Samas kahjustaks teose kasutamist lubava autorilepingu tühiseks lugemine kirjaliku vormi järgimata jätmise tõttu põhjendamatult autori õigusi – ta jääks ilma autorilepinguga kokku lepitud õigustest ja lepingu teine pool vabaneks endale autorilepinguga võetud kohustustest.“ Vt RKTko 3-2-1-124-06, p 16.

¹⁰ RKTko 3-2-1-71-12, p 11.

¹¹ RKTko 2-16-8751, p 25.2.

¹² M. Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. IT autorilepingute kohustuslikud vormid ja vormiga fikseeritav sisu. – *Juridica* 2020/5, lk 355–368.

Teine kontseptuaalne autorilepingu regulatsiooni muutmise pakett seondub DSM-direktiivi^{*13} vastuvõtmise ja rakendamisega riigisisese õiguses. Artikli fookuses on eelkõige DSM-direktiivi 3. peatükk, mis reguleerib autoritele ja esitajatele^{*14} kohase ja proportsionaalse tasu tagamist.^{*15} Sellest eesmärgist on kantud sätted seoses kohase tasu, teavitamiskohustuse, lepingu muutmise ja lõpetamisega, mida koos nimetatasegi kohase tasu tagamise põhimõteteks. Enne põhimõtete detailset käsitlust analüüsitakse nende isikulist ja esemelist kohaldatavust. Tegelikult seondub antud teemaga ka kohase tasu tagamise põhimõtete vaidluste kohtuväline lahendamine autoriõiguse komisjonis^{*16}, kuid artikli piiratud mahu tõttu seda ei käsitleta.

Autorid tuginevad teema käsitluses peamiselt DSM-direktiivile, DSM-direktiivi kehtestavale autoriõiguse seaduse muutmise seadusele (autoriõiguse direktiivide ülevõtmine)^{*17}, viimase seletuskirjale^{*18} ja ettevalmistavatele materjalidele ning teaduskirjandusele.

2. Autori ja esitaja kohase tasu tagamise põhimõtete isikuline ja esemeline kohaldamine

Autori ja esitaja kohase tasu tagamise põhimõtete all peetakse käesolevas artiklis silmas kohase ja proportsionaalse tasu, teavitamise ja autorilepingu ülesütlemise või sellest taganemise põhimõtet. Neid käsitletakse allpool.

Kohase tasu tagamise põhimõtete isikulist ja esemelist kaitseala aitab selgitada DSM-direktiivi põhjenduspunkt 72, mille kohaselt „[a]utorid ja esitajad on tasu eest kasutamiseks litsentsi või õigusi üle andes (ka omaenda ettevõtete kaudu) tavaliselt nõrgem lepingupool ja need füüsilised isikud vajavad käesoleva direktiiviga sätestatud kaitset“. Konkreetset kaitsemehhanismid on sätestatud DSM-direktiivis (art 18–23) ning viidud sisse autoriõiguse seadusesse.^{*19} Seadusest üheselt ei tulene, kas tasu tagamise põhimõtetele saavad tugineda ka autori pärijad.^{*20} See peab selguma õiguspraktika käigus.

Isikulise kohaldamisala jaoks oluline nüanss siinkohal on direktiivi seisukoht, et autor ja esitaja saavad kaitset ka siis, kui nad tegutsevad oma ettevõtte kaudu.^{*21} DSM-direktiivi ülevõtmise seaduse seletuskiri, tõlgendades direktiivis kasutatud terminit „ettevõtte“ Eesti õiguse kontekstis ettevõtjana, annab sellele põhimõttele järgmise selgituse: „Eesti õiguskorras oleks kaetud ka FIE-d, samuti osahingud juhul, kui selle on asutanud autor ise või osahingu osanikeks on autorid ja/või esitajad, kes selle ühingu kaudu oma õigusi teostavad ning kellele kohalduvad AutÕS §-d 49¹–49⁴.“^{*22} Olukorra muudab keeruliseks see, et autoriõiguse seadus räägib autorist ja esitajast ning puudub eriregulatsioon juhuks, kui viimased tegutsevad ettevõtjana (nt osahingu kaudu). Autorilepingu pooleks ei ole näiteks osahingu kaudu tegutsemisel konkreetne autor või esitaja, vaid nendega seotud äriühing. Võlaõigusseaduse kohaselt on leping täitmiseks

¹³ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2019/790, 17. aprill 2019, mis käsitleb autoriõigust ja autoriõigusega kaasnavaid õigusi digitaalsel ühtsel turul ning millega muudetakse direktiive 96/9/EÜ ja 2001/29/EÜ. – ELT L 130, 17.05.2019, lk 92–125.

¹⁴ Vältimaks iga kord fraasi „autor ja esitaja“ väljakirjutamist, hõlmab edaspidi kasutatav termin „autor“ ka esitajat, kui kontekstist ei tulene teisiti.

¹⁵ Vt ka R. Birstonas, V. Mantrov, A. Kelli. The Principle of Appropriate and Proportionate Remuneration in Copyright Contracts and its Implementation in the Baltic States. – The 8th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia. New Legal Reality: Challenges and Perspectives. C. Amatucci, A. Rodina (eds.). Latvia: University of Latvia Press 2022, lk 435–444. DOI: <https://doi.org/10.22364/iscflul.8.2.30> (07.12.2022).

¹⁶ DSM-direktiiv näeb selle ette art-s 21. Vt ka AutÕS § 87 lg 1 p 4.

¹⁷ RT I, 28.12.2021, 1.

¹⁸ Autoriõiguse seaduse muutmise seaduse (autoriõiguse direktiivide ülevõtmine) eelnõu seletuskiri, 368 SE. Esimene lugemine. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d3d07943-9d1c-4ebe-94a4-8ae1ebdf7a68> (24.11.2022).

¹⁹ Kohase tasu tagamise konkreetset põhimõtet on sätestatud autoriõiguse seaduse VII peatükis (jaos „Autorileping“). Esitajale laiendatakse nende kohaldamine AutÕS § 62 lg-ga 5.

²⁰ Paralleeli saab siin tuua tasuga algupärase kunstiteose edasimüümise eest (AutÕS § 15). Selle aluseks oleva direktiivi art 6 lg 1 sätestab: „[E]ttenähtud autoritasu makstakse teose autorile ning kui artikli 8 lõikest 2 ei tulene teisiti, pärast surma tema pärijatele.“ Vt Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/84/EÜ, 27. september 2001, algupärase kunstiteose autori õiguse kohta saada hüvitist edasimüügi korral. – EÜT L 272, 13.10.2001, lk 32–36.

²¹ DSM-direktiivi põhjenduspunkt 72.

²² Seletuskiri (viide 18), lk 33.

kohustuslik lepingupooltele.^{*23} See tähendab, et näiteks lepingu muutmise või lõpetamise osapooleks saab olla autorile kuuluv äriühing, sest autor ise ei ole ju lepingu pool.

Kui osa äriühinguid saab tugineda kohase tasu põhimõtetele ning osa ei saa, siis on oluline selgitada nende eristamise kriteeriumeid. Seletuskiri toob seejuures välja kaks võimalikku juhtu kohase tasu põhimõtete laiendamiseks äriühingule. Esiteks laiendatakse kohase tasu põhimõtte äriühingule juhul, kui selle on asutanud autor ise, ja teiseks, kui osatähtsuse osanikeks on autorid ja/või esitajad, kes selle ühingu kaudu oma õigusi teostavad.^{*24} Nähtavasti on tegu näitlike selgitustega, mitte eristuskriteeriumide ammendava loeteluga. Seega saab järeldada, et olukord seoses kohase tasu põhimõtete laiendamisega äriühingule on õiguslikult ebaselge.

Esemelist kohaldamisala uuritakse alljärgnevalt lepingu objekti ja lepingu tüübi alusel. DSM-direktiivi artikli 23 lõige 2 välistab *expressis verbis* kohase tasu põhimõtete kohaldamise arvutiprogrammidele.^{*25} Ülejäänud autoriõiguslikult kaitstavad teosed ja esitused peaksid olema põhimõtete kohaldamisalas. Teatud erisused tulenevad siiski ühisautorsusest^{*26} ning neid analüüsitakse konkreetsete põhimõtete juures.

Kohase tasu tagamise põhimõtted laiendatakse lepingule, mille üheks osapooleks on autor (autorileping). Seaduse kohaselt on autorileping „kokkulepe teose kasutamiseks, mille alusel autor või tema õigusjärglane annab teisele poolele üle oma varalised õigused või loa teose kasutamiseks lepingu tingimustega ettenähtud ulatuses ja korras“^{*27}. Isegi kui autoriõiguse üleandmine või litsentsimine on reguleeritud muu lepingu raames (nt töövõtuleping), siis see ei välista kohase tasu põhimõtete kohaldamist. Seda seisukohta rõhutab ka DSM-direktiivi ülevõtmise seaduse seletuskiri.^{*28}

Kohase tasu tagamise põhimõtted ei kohaldu siiski kõigile autorilepingutele. Esiteks jäävad nende alt välja üldsusele tasuta antud litsentsid (nt *Creative Commons*).^{*29} Direktiiv samas ei välista kohase tasu tagamise põhimõtete kohaldamist tasuta autorilepingutele. Seega olukorras, kui autor on tasuta andnud oma õigused üle või sõlminud litsentsilepingu ning lepingu pool hakkab õiguste pealt teenima, võiks tõusev küsimus autorile kuuluva õiguse kohta nõuda kohast tasu.

DSM-direktiiv jätab oma kohaldamisalast välja lõppkasutajaga sõlmitud autorilepingud.^{*30} Siinkohal on oluline tähele panna, et jutt käib autori õiguste lõppkasutajast, mitte teose (nt maali või skulptuuri) originaali või koopia omandiõigusest.^{*31}

Direktiiv nimetab kohaldamisalast välistatud lõppkasutusena ka kasutust, mis „võib näiteks toimuda mõne töölepingu puhul“^{*32}. Siit tekib küsimus, kas töösuhtes loodud teose^{*33} ja esitusega seoses kohase tasu tagamise põhimõtted ei rakendu. Tähele tasub panna, et direktiivi põhjendus räägib näitena mõnest töölepingust (mitte kõigist). Direktiivi ülevõtmise seaduse seletuskirjas leitakse: „[T]öölepingud on oma iseloomu tõttu regulatsiooni alt suures osas välistatud, kuna tegemist ei pruugi olla selliste „kasutuslepingutega“, mille puhul oleksid vajalikud direktiivist tulenevad erisätted.“^{*34} Seletuskirjas põhjendatakse seda sellega, et kohase tasu põhimõtete kohaldamine töösuhtes võib tuua kaasa praktilisi probleeme ning halduskoormust. Lisaks on töölepingu alusel töötavale isikule tagatud kaitse.^{*35} Minemata antud teemaga

²³ VÕS § 8 lg 2.

²⁴ Seletuskiri (viide 18), lk 33.

²⁵ Analoogne säte on ka AutÕS § 49⁴ lg 3. Direktiivi ülevõtmise seletuskirja kohaselt „[p]rogrammeerimise iseloom ja kujunenud praktika ei võimalda selle konkreetse teoseliigi puhul kohaldada DSM-direktiivist tulenevaid sätteid, ilma et see looks vastavas valdkonnas tegutsemisele ebamõistlikke piiranguid“ (viide 18, lk 47).

²⁶ Nt ühise loomingu puhul saavad autorilepingu üles öelda või sellest taganeda autorid ühiselt (AutÕS § 49³ lg 4). Teavitamiskohustust ei ole, kui autori või esitaja panus ei ole kogu teost või esitust arvestades märkimisväärne (AutÕS § 49¹ lg 5).

²⁷ AutÕS § 48 lg 1.

²⁸ Seletuskirja kohaselt, „[k]ui lepingu sisu on litsents või õiguste üleandmine, siis vastavas osas niikuinii kehtivad AutÕS nõuded, sest tegu ongi „autorilepinguga“ AutÕS mõistes“ (viide 18, lk 33).

²⁹ DSM-direktiivi põhjenduspunkt 74.

³⁰ DSM-direktiivi põhjenduspunkt 72: „Kaitsemise vajadust ei teki, kui lepingupartner tegutseb lõppkasutajana ega kasuta teost või esitust ise, nagu võib näiteks toimuda mõne töölepingu puhul.“

³¹ AutÕS § 57 lg 2 sätestab: „Kui autor võõrandab oma teose originaali või koopia, siis ei tähenda see tema varaliste õiguste üleandmist või loa andmist teose kasutamiseks, kui lepinguga ei ole kindlaks määratud teisiti.“ Vt ka AutÕS § 16 „Autoriõigus ja omandiõigus“.

³² DSM-direktiivi põhjenduspunkt 72.

³³ Töösuhtes (ka avalikus teenistuses) loodud teose autori varalised õigused lähevad tööandjale üle seaduse alusel, kui pole teisiti kokku lepitud (AutÕS § 32). Esitaja õigused lähevad tööandjale üle, siis kui selles on eraldi kokku lepitud (AutÕS § 67 lg 5).

³⁴ Seletuskiri (viide 18), lk 34.

³⁵ Samas.

sügavuti, võib siinkohal järeldada, et praegusel hetkel puudub õiguselgus, kuivõrd ja mis ulatuses jäävad töösuhted kohase tasu tagamise põhimõtete kohaldamisalast välja.

3. Kohase ja proportsionaalse tasu põhimõte

DSM-direktiivi artikli 18 lõige 1 kohustab liikmesriike tagama autorile ja esitajale õiglase ja proportsionaalse tasu. AutÕS § 14 lõige 1 sätestab selle järgmiselt: „Autoril on õigus saada kohast ja proportsionaalset tasu teose kasutamise eest teiste isikute poolt (autoritasu).“ Autoriõiguse seadus näeb sarnase regulatsiooni ette ka esitaja kohta.^{*36} Kohase ja proportsionaalse autoritasu all peetakse käesolevas artiklis silmas nii autori- kui ka esitajatasu.

Kohase ja proportsionaalse tasu põhimõttega seoses tekivad nii vormilised (terminoloogilised), sisulised kui ka protseduurilised küsimused.

Kui alustada terminoloogiliste küsimuste analüüsist, siis DSM-direktiivi eestikeelne versioon kasutab artikli 18 lõikes 1 väljendit „õigus saada õiglast ja proportsionaalset tasu“. Inglisekeelses versioonis on vastav väljend *appropriate and proportionate remuneration*. Autoriõiguse seaduse muudatused on oma terminoloogias lähtunud DSM-direktiivi ingliskeelsest versioonist, kasutades fraasi „kohane ja proportsionaalne tasu“. DSM-direktiivi ülevõtmise seaduse seletuskiri on põhjendanud ingliskeelsest terminist *appropriate* lähtumist DSM-direktiivi eesmärgiga.^{*37} Artikli autorid nõustuvad eelnõu terminoloogilise valikuga.

DSM-direktiivi ülevõtmise seaduse seletuskirjas on asutud seisukohale, et võrreldes näiteks rendidirektiivi^{*38} artiklist 5 tuleneva autori ja esitaja võõrandamatu õigusega õiglasele tasule rentimise eest^{*39}, on DSM-direktiivist tulenev kohase ja proportsionaalse tasu põhimõte deklaratiivne. Tegemist ei ole tasu saamise õiguse kehtestamise nõudega direktiivi poolt.^{*40} Algses Euroopa Komisjoni poolt välja pakutud ettepanekus ei sisaldunud üldsätet tasustamise kohta. Ettepanekule lisatud mõjuanalüüsis küll viidati mõne huvigrupi väljendatud soovile sätestada nn loobumatu tasu saamise õigus (ingl *unwaivable remuneration right*).^{*41} Siiski ei võetud seda ettepaneku koostamisel algselt arvesse ega lisatud regulatsioonile ka läbirääkimiste hilisemas faasis. Selle asemel keskenduti DSM-direktiivi 3. peatüki sisustamisel peamiselt informatsiooni asümmeetria^{*42}, mida lahendati läbipaistvuse ja nn *bestseller*-mehhanismide (lepingute ülevaatamise võimalus) abil. Seega ei ole tegemist loobumatu tasu saamise õiguse kehtestamise nõudega direktiivi poolt.^{*43}

Kohase ja proportsionaalse tasu kontseptsiooni puhul viitavad DSM-direktiivi ülevõtmise seaduse seletuskirja autorid VÕS § 28 lõikele 2.^{*44} Viidatud lõige sätestab: „Kui hinda ei ole määratud ega hinna määramise viisi ette nähtud ja hind ega hinna määramise viis ei tulene lepingu olemusest ega muudest asjaoludest, tuleb maksta lepingu sõlmimise ajal lepingu täitmise kohas seda liiki lepinguliste kohustuste täitmise eest tavaliselt tasutav hind, selle puudumisel aga vastavalt asjaoludele mõistlik hind.“^{*45} Võlaõigusseaduse

³⁶ AutÕS § 68 lg 1 kohaselt, „[e]sitajal on õigus saada kohast ja proportsionaalset tasu esituse kasutamise eest teiste isikute poolt“.

³⁷ Seletuskirja autorite mõttekäik on olnud järgmine: „Eestikeelses DSM direktiivi tõlkes kasutatakse selle artikli 18 puhul ingliskeelse sõna „appropriate“ vastena terminit „õiglane“, kuid seda ei saa pidada lõpuni korrektseks, õigem ja direktiivi eesmärki silmas pidades oleks selles kontekstis vajalik viidata pigem „kohasele“ tasule. Seda enam, et sama terminit „appropriate“ kasutab DSM direktiiv ka artiklis 15(5), mis on eesti keelde tõlgitud kui „asjakohane“ („appropriate share of remuneration“ – „asjakohane osa tulust“).“ Vt seletuskiri (viide 18), lk 12, märkus 46.

³⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2006/115/EÜ, 12. detsember 2006, rentimis- ja laenutamissoiguse ja teatavate autoriõigusega kaasnevate õiguste kohta intellektuaalomandi vallas (kodifitseeritud versioon). – ELT L 376, 27.12.2006, lk 28–35.

³⁹ Rendidirektiivi art 5 lg 1 sätestab nimetatud põhimõtte järgmiselt: „Kui autor või esitaja on andnud oma fonogrammi või filmi originaali või koopiaga seotud õigused üle või neist loobunud fonogrammi või filmi tootja kasuks, säilib kõnealusel autoril või esitajal õigus saada rentimise eest õiglast tasu.“

⁴⁰ Seletuskiri (viide 18), lk 12.

⁴¹ Commission Staff Working Document. Impact Assessment on the modernisation of EU copyright rules. Part 1/3. SWD(2016) 301 final, lk 179. Arvutivõrgus: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/impact-assessment-modernisation-eu-copyright-rules>.

⁴² Samas, lk 174.

⁴³ Seletuskiri (viide 18), lk 12.

⁴⁴ Samas, lk 13.

⁴⁵ VÕS § 28 lg 2.

kommentaari kohaselt on regulatsiooni eesmärgiks „vältida lepingute kehtetust juhul, kui pooled on jätnud hinnas kokku leppimata, ja anda kohtule õiguslik alus määrata antud asjaoludel kohane hind [...] [A]inuüksi hinnakokkuleppe puudumine ei ole piisav, et lugeda leping kehtetuks“⁴⁶. Võlaõiguseaduse kommentaarides on ka selgitatud, et lepingu hinna puudumisel tuleb maksta lepingu sõlmimise ajal tavaliselt tasutatav hind ehk siis turuhind.⁴⁷

Käsitletud sätte rakendamisega seoses tekib mitu küsimust. Esiteks reguleerib VÕS § 28 lõige 2 *expressis verbis* olukorda, „[k]ui hinda ei ole määratud ega hinna määramise viisi ette nähtud ja hind ega hinna määramise viis ei tulene lepingu olemusest ega muudest asjaoludest“. Probleem seoses autori tasuga on aga see, et tasu kokkuleppe reeglina küll eksisteerib, kuid see ei ole autori suhtes kohane ja proportsionaalne. Lähtumine turuhinnast ei ole siinkohal ka suureks abiks, sest seni eksisteerinud praktika võibki olla selline, mille kohaselt enamiku autorite tasu on ebaproportsionaalselt väike.

DSM-direktiivi põhjenduspunktid selgitavad kohase tasu olemust ja kriteeriume. Direktiivi põhjenduspunkti 73 kohaselt „[a]utorite ja esitajate tasu peaks olema kohane ja proportsionaalne litsentsitud või üleantud õiguste tegeliku või potentsiaalse majandusliku väärtusega, võttes arvesse autori või esitaja panust kogu teosesse või muusse materjali ning kõiki muid asjaolusid, nagu turutavad või teose tegelik kasutamine“. Antud põhjenduspunkti võib mõista selliselt, et autori kohane ja proportsionaalne tasu leitakse võrdluses kogutuluga. Vaidluse korral tuleb hinnata, kui palju mingi esituse või teose pealt teeniti ning millise osa sai endale autor. Seega ei saa autori kohast tasu vaadelda lahus konkreetse teose kasutamisest saadavast kogutulust. Seletuskirja autorid leiavad samuti, et proportsionaalse ja kohase tasu tuvastamisel tuleb „arvestada autori või esitaja panusega teose või esituse loomisse ning ka nende panust teose või esituse ärilise edu tagamiseks (sh näiteks reklaamimine)“⁴⁸. Siinkohal on oluline DSM-direktiivi artiklist 19 tulenev läbipaistvuskohustus. Autoriõiguse seaduses on vastav kohustus sätestatud §-s 49¹ „Teavitamiskohustus“. Sellest tuleb juttu allpool.

Proportsionaalse ja kohase tasuga seoses tõusetub küsimus, kas ka ühekordne tasu saaks selleks kvalifitseeruda. Direktiivi põhjenduspunkt 73 annab siinkohal järgmise selgituse: „Ka kindlasummaline makse võib olla proportsionaalne tasu, kuid see ei peaks olema reegel.“ Probleem võib siin tekkida sellest, et ühekordse tasu puhul peab õigesti prognoosima, mis on teose kasutamisest saadav kogukasu ning kas autorile antav tasu on seejuures proportsionaalne. Ühekordse tasu võimalikke probleeme leevendab DSM-direktiivi artiklist 20 tulenev lepingu kohandamise kord. Autoriõiguse seadus sätestab selle järgmiselt: „Autoril ja esitajal või nende esindajal on õigus nõuda isikult, kellega nad on sõlminud lepingu nende õiguste kasutamiseks või kellele nad on õigused üle andnud, või selle isiku õigusjärglastelt lepingu muutmist täiendava, asjakohase ja õiglase tasu saamiseks, kui algselt kokkulepitud tasu osutub ebaproportsionaalselt väikeseks võrreldes teose või esituse kasutamisest tuleneva otsese või kaudse kogutuluga.“⁴⁹ DSM-direktiivi põhjenduspunkti 78 kohaselt tuleb tasu kohasust hinnata järgmiselt: „Selle hindamisel, kas tulu on ebaproportsionaalselt väike, tuleks arvesse võtta kõik asjaomase juhtumiga seotud tulud, sealhulgas vajaduse korral kaubandustulu. Olukorra hindamisel tuleks arvesse võtta iga üksikjuhtumi asjaolusid, sealhulgas autori või esitaja panust, ning erinevate sektorite eripära ja tasustamistavasid, samuti seda, kas leping põhineb kollektiivlepingul.“

Lepinguliste kohustuste vahekorra muutumist reguleerib üldnormina ka VÕS § 97 ning seetõttu võib tekkida küsimus VÕS-i ja AutÕS-i vastavate regulatsioonide koostoime kohta.

VÕS § 97 lõike 1 kohaselt, „[k]ui pärast lepingu sõlmimist muutuvad lepingu sõlmimise aluseks olnud asjaolud ja sellega kaasneb lepingupoolte kohustuste vahekorra oluline muutumine, mistõttu ühe lepingupoolte kohustuste täitmise kulud suurenevad oluliselt või teiselt lepingupoolelt lepinguga saadava väärtus väheneb oluliselt, võib kahjustatud lepingupool nõuda teiselt lepingupoolelt lepingu muutmist poolte kohustuste esialgse vahekorra taastamiseks“. Võlaõiguseaduse kommentaarides on selgitatud: „Juba Rooma õigus tundis doktriini *clausula rebus sic stantibus*, mille kohaselt on lepingud niikaua siduvad, kuni jäävad muutumatuks asjaolud, mille aluselt on leping sõlmitud. Asjaolude oluline muutumine doktriini *clausula rebus sic stantibus* järgi tähendas lepingu täitmise muutmist ainult oluliselt raskemaks, mitte aga

⁴⁶ Võlaõiguseadus I. Kommenteeritud väljaanne. P. Varul, I. Kull, V. Kõve, M. Käerdi, K. Sein (koost.). Tallinn: Juura 2016, lk 151, kommentaarid §-le 28 (I. Kull).

⁴⁷ Samas, lk 152, kommentaarid §-le 28 (I. Kull).

⁴⁸ Seletuskiri (viide 18), lk 13.

⁴⁹ AutÕS § 49².

võimatuks.⁵⁰ VÕS § 97 lõikes 1 sätestatud eeldus, mille kohaselt peab muutuma mingi lepingu sõlmimise aluseks olev asjaolu, ei sobi aga kokku autorilepingu muutmise loogikaga, mis lähtub ainult tasu ebaproportsionaalsusest võrreldes teose või esituse kasutamisest tuleneva otsese või kaudse kogutuluga. Seega ei ole autorilepingu muutmise nõudeõiguse tekkimise eelduseks poolte ühine arusaamine sellest, milliseks võiks kujuneda teose või esituse kasutamisest tulenev otsene või kaudne kogutulu.

Autorid nõustuvad DSM-direktiivi ülevõtmise seaduse seletuskirja seisukohaga, et ka VÕS § 97 lõike 2 kumulatiivne eelduste täitmise nõue⁵¹ muudab sätte raskesti kohaldatavaks autorilepingutele nn *best-seller*-klauslina.⁵² Kui DSM-direktiivi artikkel 20 võimaldab lepingu muutmist nõuda, „kui algselt kokkulepitud tasu osutub ebaproportsionaalselt väikeseks võrreldes teose või esituse kasutamisest tuleneva otsese või kaudse kogutuluga“, siis VÕS § 97 lõige 2 sisaldab mitut eeldust. Selle kohaselt saab lepingu muutmist nõuda eeldustel, kui kahjustatud lepingupool:

- ei saanud lepingu sõlmimisel mõistlikult arvata, et asjaolud võivad muutuda;
- ei saanud asjaolude muutumist mõjutada;
- ei kandnud asjaolude muutumise riisikot ning
- ei oleks asjaolude muutumisest teades lepingut sõlminud või oleks seda teinud oluliselt teistsugustel tingimustel.

Võib nõustuda seletuskirja autorite seisukohaga, mille järgi „[p]ole selge, kas sellisel juhul saab algset lepingut pidada tasakaalust väljas olevaks põhjusel, et tundmatust artistist on saanud nõutud esitaja, kes omal ajal sõlmis nõrgema lepingupoolena produtsendiga kokkuleppe talle ebasoodsatel tingimustel. On vaieldav, kas siis pidi tollel ajal tundmatu ja seetõttu kehvema läbirääkimispositsiooniga isik nägema ette, et temast saab kunagi tuntud laulja“⁵³.

Kuna VÕS §-s 97 sätestatud lepingu muutmise eeldused on piiravamad⁵⁴ kui need, mida näeb ette DSM-direktiivi artikkel 20, siis on vastava eriregulatsiooni kehtestamine autoriõiguse seaduses asjakohane. Analoogsete lepingu muutmise eriregulatsioonide võimalusele viidatakse ka võlaõigusseaduse kommentaarides.⁵⁵

DSM-direktiivist tulenevat lepingu kohandamise korda ja VÕS §-s 97 sätestatud eristab ka normide dispositiivsus ja imperatiivsus. Kui võlaõigusseaduse kommentaaride kohaselt on VÕS § 97 oma olemuselt dispositiivne (pooled võivad sellest kokkuleppel kõrvale kalduda)⁵⁶, siis autorilepingu muutmise regulatsioon (AutÕS § 49²) on imperatiivne. Autoriõiguse seadus näeb isegi ette lepingutingimuse tühisuse, kui see piirab autori või esitaja õigust nõuda lepingu muutmist.⁵⁷

Kuigi autoriõiguse seadusest tulenevad lepingu muutmise eeldused on erinevad VÕS § 97 eeldustest, on VÕS §-s 97 sätestatud abi protseduurilistes küsimustes. Võlaõigusseaduse kommentaarid, viitega kohtupraktikale, selgitavad: „Kohtupraktika kohaselt tuleb lepingu muutmise nõue esitada esmalt teisele poolele.“⁵⁸ Lepingu muutmise nõude esitamine teisele lepingupoolele tähendab nõuet astuda läbirääkimistesse lepingutingimuste muutmiseks [...] Pool, kelle suhtes esitatakse läbirääkimistesse astumise nõue, peab vastavalt § 23 lg-le 28⁵⁹ tegema teise lepingupoolega kohustuste täitmiseks vajalikku koostööd, mis

⁵⁰ Võlaõigusseadus I (viide 46), lk 451, kommentaarid §-le 97 (I. Kull).

⁵¹ Ka võlaõigusseaduse kommentaaridest rõhutatakse: „Lepingu muutmist võib nõuda ainult tingimusel, et esineb üks § 97 lg-s 1 sätestatud olukordadest ning on täidetud kõik lg-s 2 sätestatud nõuded“. Vt Võlaõigusseadus I (viide 46), lk 459, kommentaarid §-le 97 (I. Kull).

Eelduste kumulatiivsuse nõue tuleneb ka kohtupraktikast. Riigikohus on rõhutanud: „Lisaks kohustuste vahekorra olulisele muutumisele peavad esinema kõik VÕS § 97 lg-s 2 sätestatud alused. Viidatud regulatsioonidest on võimalik teha ühene järeldus, et seadusandja tahe on olnud võimaldada VÕS § 97 kohaldamist äärmiselt erandlikel juhtudel. Vastasel korral muutuks tehinguline õiguskäive väga ebakindlaks.“ Vt RKTko 3-2-1-76-10, p 11.

⁵² Seletuskiri (viide 18), lk 40.

⁵³ Samas.

⁵⁴ Seda rõhutab ka DSM-direktiivi ülevõtmise eelnõu seletuskiri (viide 18): „Kehtivas VÕS-is sisalduvad normid lepinguliste kohustuste vahekorra muutumise kohta (§ 97), kuid on vaieldav, kas neid saab üksüheselt kasutada ka autorilepingute puhul DSM-direktiivis toodud tingimustel.“

⁵⁵ Võlaõigusseadus I (viide 46), lk 451, kommentaarid §-le 97 (I. Kull).

⁵⁶ Samas, lk 462, kommentaarid §-le 97 (I. Kull).

⁵⁷ AutÕS § 49⁴ lg 2.

⁵⁸ RKTko 3-2-1-76-10, p 12.

⁵⁹ VÕS § 23 lg 2 sätestab: „Lepingupool peab tegema teise lepingupoolega koostööd, mis on teisele poolele vajalik oma kohustuste täitmiseks.“

hõlmab ka teise poole teavitamist lepingutingimuste muutmise võimalikkusest või võimatusest.⁶⁰ Seoses koostöökohustusega rõhutavad kommentaarid: „Koostöökohustus on üldisest hea usu põhimõttest tuletatud kohustus, mida on seadusandja pidanud vajalikuks sätestada üldise kohustusena [...] Lepingupoolte koostöökohustuse sätestamine seaduses on oluline poolte jaoks, kes on sõlminud pikaajalised lepingud, kus asjaolud võivad lepingu kehtivuse ajal muutuda. Poolte koostöökohustus hõlmab ka kohustuse võtta arvesse muutunud asjaolusid, mis on omakorda tagatud õigusega nõuda lepingu muutmist [...]“⁶¹

Kohase ja proportsionaalse tasu käsitlemise lõpetuseks tuleb vastata küsimusele, kas DSM-direktiivist tulenev regulatsioon välistab edaspidi tasuta kasutamise ning *Creative Commons* ja muud tasuta kasutamise instrumendid ei ole enam kasutatavad. Nii see siiski ei ole ning see ei olnud ka DSM-direktiivi eesmärk. Õigusselguse huvides rõhutab ka DSM-direktiivi põhjenduspunkt 82 järgmist põhimõtet: „Käesolevat direktiivi ei tohiks tõlgendada nii, et see takistaks liidu autoriõiguse kohaselt ainuõiguste omajatel kasutada oma teoseid või muud materjali tasuta, sealhulgas tasuta lihtlitsentside kaudu, mis on kasulikud kõigile kasutajatele.“

4. Teavitamiskohustus

Alates 7. jaanuarist 2022 sisaldab AutÕS IV peatükk veel ühte olulist täiendust autori ja esitaja kui nõrgema lepingupoolte kaitseks. Nimelt sätestab AutÕS § 49¹ teavitamiskohustuse, mille alusel peab autori või esitaja teine lepingupool edaspidi andma infot õiguste kasutamise kohta. Nagu selgitatakse ka DSM-direktiivi põhjenduspunktis 75, on autorite ja esitajate tasustamise korra läbipaistvuse ja tasakaalu huvides oluline, et lepingupartnerid või nende õigusjärglased jagaksid asjakohast ja täpset teavet õiguste objektide kasutamise kohta. Kuna uue regulatsiooni kohaldamisalasse kuuluvad just autorilepingud, siis on oluline ka märkida, et teavitamiskohustust ei teki lepingute puhul, mis on sõlmitud küll mõne teose loomise raames, kuid konkreetse lepingu teine pool ei panusta teose valmimisse oma loomingulise, originaalse panusega⁶² ehk tegemist ei ole autori ega esitajaga AutÕS mõistes. Sama kinnitab ka DSM-direktiivi põhjenduspunkt 75, mille kohaselt tuleb teavitamiskohustust kohaldada ainult siis, kui tegemist on autoriõigusega ja autoriõigusega kaasnevate õigustega.

DSM-direktiivi artikli 19 lõikega 5 pakutakse liikmesriikidele võimalust näha ette, et kollektiivlepingutest sõltuvate või neile tuginevate lepingute korral kohaldatakse asjaomase kollektiivlepingu läbipaistvuse nõudeid (teavitamisnõudeid), kui need vastavad direktiivis sätestatud kriteeriumidele. Eelnõu seletuskirja kohaselt Eestis kollektiivlepinguid (nt vastavate ametiühingute või katusorganisatsioonide kaudu) autorite ja esitajate õiguste kasutamise kohta ei sõlmita, mistõttu ei sisalda AutÕS ka vastavaid sätteid.⁶³

Võib tekkida küsimus, millisel moel saaks ja peaks kohaldama teavitamiskohustust *Creative Commons*'i litsentsidele ja teistele analoogsetele tüüplitsentsidele. AutÕS § 48 lõige 1 viitab litsentsile kui kahe poole vastastikusele kokkuleppele, kuid siiski kehtib õiguste omaja antud luba teose kasutamiseks ka juhul, kui see on väljendatud ühepoolselt (AutÕS § 13 lg 1).⁶⁴ Siiski välistatakse DSM-direktiivi põhjenduspunktiga 74 teavitamiskohustuse tekkimine juhtudel, kui autor või esitaja on andnud üldsusele tasuta litsentsi.

Teavitamiskohustuse sisu on sätestatud AutÕS § 49¹ lõikes 1, mille kohaselt „autorilepingu alusel teost või esitust kasutav isik või tema õigusjärglane on kohustatud autorile ja esitajale või nende esindajale kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis andma vähemalt kord aastas õigeaegset, asjakohast ja piisavat teavet teose ja esituse kasutamise, eelkõige kasutusviiside, kogu saadud tulu ja autori või esitaja saadaoleva tasu kohta“. Tegemist on kaitsemeetmega lepingu eelduslikult nõrgema poole (autor/esitaja) huvides, et tal oleks võimalik hinnata oma õiguste jätkuvat majanduslikku väärtust võrreldes tasuga, mida ta saab litsentsi või üleandmise eest. Läbipaistmatu teave⁶⁵ võib kahjustada autori ja esitaja huvisid ning raskendab edasiste otsuste tegemist. Asjakohane, täpne ning arusaadavalt esitatud teave võimaldabki autoritel

⁶⁰ Võlaõigusseadus I (viide 46), lk 459, kommentaarid §-le 97 (I. Kull).

⁶¹ Samas, lk 133, kommentaarid §-le 23 (I. Kull).

⁶² Vt teose definitsiooni AutÕS § 4 lg 2.

⁶³ Seletuskiri (viide 18), lk 35.

⁶⁴ Riigikohus on selgitanud, et lisaks litsentsimisele võib isik anda deliktiõiguslikku tähtsust omava vormivaba nõusoleku oma õigustesse, sealhulgas autoriõigustesse sekkumiseks, vt RKTko 3-2-1-124-06, p 11.

⁶⁵ Vt ka DSM-direktiivi põhjenduspunkt 75.

ja esitajatel neile kuuluvate õiguste majanduslikku väärtust tulemuslikult hinnata ning selle info põhjal ka tulevikus kokkuleppeid sõlmida.

AutÕS muudatuste ettevalmistamisel ning menetlemisel toimus mitu arutelu teavitamiskohustuse täpsema sisu ja ulatuse üle. Nii direktiivis kui ka AutÕS-s sätestatakse, et edastatav info peab sisaldama teavet teose või esituse kasutamise, eelkõige kasutusviiside, kogu saadud tulu ja autori või esitaja saadaoleva tasu kohta. Autorile ja esitajale tuleb kõnealune info saata vähemalt kord aastas. Selleks ei pea autor või esitaja esitama nõuet, kohustus tuleb täita teise lepingupoole suhtes ka küsimata. Nii direktiiv kui ka AutÕS on üsna üldsõnalised ega täpsusta konkreetsemalt, milline on teavitamiskohustuse täitmiseks vajalik info hulk ja sisu. Kohustuse üldsõnaline sätestamine on õigustatud asjaoluga, et erinevates sektorites võib olla juba tekkinud praktikaid, mille toimimise ja loogikasse sekkumine ei oleks põhjendatud. Nagu AutÕS DSM-direktiivile tuginedes sedastab (AutÕS § 49¹ lg 1), arvestatakse selle kohustuse täitmisel konkreetse tegevus- või kutseala tavade ja praktikaga. Näiteks raamatute kirjastamisel on oluliseks infoks müüdüd koopiade arv erinevates formaatides ja eri territooriumidel, veebiteenus(t)e kaudu kättesaadavaks tehtud ning seeläbi kasutatud teoste kohta käiv info, raamatukogulaenuused, autorikoopiade arv, autorile tehtud ettemaks, litsentsitasu jms. Audiovisuaalsete teoste loomisel esitatav info on tavapäraselt sisaldanud teavet füüsiliste koopiatena müüdüd teoste arvu kohta eri territooriumidel, ühikuhinda, veebiteenus(t)e kaudu kasutust, ettemaksu, tulusid (ingl *revenue*) erinevate kasutuste ja territooriumide lõikes jms. Muusikasektoris on vajalik teave füüsiliste koopiade müügi, voogedastuskanalite ja muude veebikasutuste, kaetud territooriumi ning litsentsitasu kohta, samuti ühikuhinna kohta kõikide kasutusviiside lõikes.⁶⁶ Muudatuste menetlemisel tegid huvigrupid ka ettepanekuid sätte täpsustamiseks.⁶⁷ Nii näiteks tegi Eesti Kirjastuste Liit ettepaneku asendada eelnõu tekstis „kogu saadud tulu“ kontseptsioon pelgalt müügikäibega.⁶⁸ Seaduse jõustunud redaktsioonis see ettepanek ei kajastu. Kuigi ettepaneku tegija oma pöördumises ei ole ettepanekut pikemalt põhjendanud, on Justiitsministeeriumi hinnangul ettepaneku ajend täpsemalt sisustada teavitamiskohustuse ulatust.⁶⁹ Artikli autorid nõustuvad Justiitsministeeriumi hinnanguga, mille kohaselt säärane kitsendus ei oleks õigustatud. DSM-direktiivi eesmärgiks on autoritele ja esitajatele info jagamine „kogu saadud tulu“ kohta, mille hulka DSM-direktiivi põhjenduspunkti 75 kohaselt peab vajaduse korral kuuluma ka kaubandustulu (ingl *merchandising revenue*). Müügitulu (mis iseenesest ei tähenda ka raamatupidamislikku kasumit) võiks seega kuuluda aruandesse ühe osana kogu teabest, mis autorile või esitajale saadetakse. Sellele lisaks võib „kogu saadud tulu“ puhul mõnes sektoris kõne alla tulla ka kaasnevatest tegevustest, näiteks reklaamesemete müügist vms saadud tulu. DSM-direktiivi eesmärgi kohaselt peaks saadav teave võimaldama autoril ja esitajal tulemuslikult hinnata asjaomaste õiguste majanduslikku väärtust ning sellega seoses on oluline hinnata just seda, millist kogutulu on autori/esitaja teine lepingupool saanud kasutatavale loomingle tuginedes. Nagu viitab ka DSM-direktiivi põhjenduspunkt 77, on kokkuvõttes ilmselt vajalikud sektoripõhised läbirääkimised, mis aitaksid igas konkreetses valdkonnas paremini teavitamiskohustuse sisu kindlaks määrata.

AutÕS § 49¹ lõiked 2 ja 3 reguleerivad olukorda, kus õiguste kasutamiseks on sõlmitud all-litsentsilepinguid. Kui autori või esitaja teisel lepingupoolel ei ole teavitamiskohustuse täitmiseks kogu vajalikku teavet, on autoril ja esitajal või nende esindajal õigus nõuda oma teiselt lepingupoolelt teavet all-litsentsisaajate käsutuses oleva lisateabe saamiseks. Samuti täpsustab seadus, et teine lepingupool peab nimetatud nõude saamisel andma autorile või esitajale või nende esindajale lisaks soovitud infole teada ka all-litsentsisaaja isiku. DSM-direktiiv (art 19 lg 2) ei anna otseseid suuniseid, kas all-litsentsisaajatelt lisateabe taotlemine peab toimuma autori või esitaja teise lepingupoole kaudu või tuleb pöörduda otse all-litsentsisaaja poole. Eesti AutÕS järgi peab kogu teavitamiskohustuse täitmiseks vajamineva info esitama autorile või esitajale tema enda lepingupartner, mis seletuskirja kohaselt tähendab efektiivsemate õiguskaitsevahendite olemasolu kohustuse mittetäitmise puhuks. Samuti teeb selline lähenemine uue mehhanismi autorile ja esitajale

⁶⁶ Commission Staff Working Document. Impact Assessment on the modernisation of EU copyright rules. Part 3/3. SWD(2016) 301 final, Annex 14B. Arvutivõrgus: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/impact-assessment-modernisation-eu-copyright-rules> (28.11.2022).

⁶⁷ Menetlust puudutavad materjalid on kättesaadavad arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d3d07943-9d1c-4ebe-94a4-8ae1ebdf7a68/Autori%C3%B5iguse+seaduse+muutmise+seadus+%28 autori%C3%B5iguse+direktiivide+%C3%BClev%C3%B5tmine%29> (28.11.2022).

⁶⁸ Eesti Kirjastuste Liidu 30.04.2021 kiri. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/arvamusd/d3d07943-9d1c-4ebe-94a4-8ae1ebdf7a68/Autori%C3%B5iguse+seaduse+muutmise+seadus+%28 autori%C3%B5iguse+direktiivide+%C3%BClev%C3%B5tmine%29> (28.11.2022).

⁶⁹ Justiitsministeeriumi selgitused Riigikogu kultuurikomisjoni 19.10.2021 istungil (viide 67).

hallatavamaks ning peab paremini silmas ka kogu edasise väärtusahela huve.⁷⁰ Lisateabe taotlemise korral peab esimene lepingupartner teavitama autorit ja esitajat, kes on all-litsentsisaajad.⁷¹ Sättest tulenevalt on autori või esitajaga sõlmitud lepingu teisel poolel, kelle poole info saamise taotlusega pöörduti, omakorda kohustus vastava info edastamiseks, arvestades seejuures jätkuvalt ka konkreetse tegevus- või kutseala tavaid ja praktikaid.

AutÕS § 49¹ lõiked 4 ja 5 sisaldavad teavitamiskohustuse leevendusi, mille eesmärgiks on vähendada kohustatud poole võimalikku ebaproportsionaalset koormust ning luua eri sektorites vajalikku paindlikkust täpsemate teavitusmehhanismide väljatöötamiseks. DSM-direktiivis on leevendusmeetmete kehtestamine jäetud liikmesriikide otsustada. See võib omakorda piiriüleselt tegutsevatele ettevõtjatele tuua kaasa vajaduse mahukaks taustatööks enda Euroopa Liidu liikmesriikide erinevate lähenemisviisidega kurssi viimisel DSM-direktiivi rakendamise algusperioodil.

Nagu märgitud, siis direktiivi ülevõtmisel on Eesti samuti pakutud võimalusi kasutanud. Esiteks sätestab AutÕS § 49¹ lõige 4, et kui teavitamiskohustuse täitmine kujuneks teose või esituse kasutusest saadava tuluga võrreldes teisele lepingupoolele ebamõistlikult koormavaks või kulukaks, piirdub see kohustus sellist liiki ja sellisel tasemel teabega, mille esitamist võib mõistlikult eeldada. Eelnõu seletuskirja kohaselt võib niisugune olukord tekkida ennekõike ajakirjandusväljaannete, samuti televisiooni- või raadioteenuse osutajate puhul, kus igapäevase väljaande või programmi koostamisse hõlmatud autorite ja esitajate ring võib olla äärmiselt suur. Samuti teeks teavitamiskohustuse ebaproportsionaalseks ka konkreetse teose väike läbimüük. Artikli autorid nõustuvad eelnõu seletuskirjas võetud seisukohaga, mille kohaselt mõistlikkuse kriteeriumi sisustamisel saaks aluseks võtta VÕS § 7 lõikes 2 sätestatu. Selle kohaselt tuleks mõistlikkuse hindamisel arvestada konkreetse võlasuhte olemust ja tehingu eesmärki, tegevus- või kutseala tavaid ja praktikaid, samuti muid asjaolusid. VÕS kommentaaride kohaselt lähtutakse võlasuhte poolte käitumise hindamisel mõistlikkuse põhimõtte alusel neutraalse isiku käitumismudelidest ning arvestatakse konkreetse võlasuhte asjaolusid eesmärgiga kindlustada vaidluse lahendamisel võlasuhte majanduslik efektiivsus. Mõistlik isik järgib iga tehingu tegemisel eelkõige oma majanduslikke huvisid, mis aga samas ei tähenda, et ta võiks teise poole suhtes olla ebaaus. Lisaks tuleb mõistlikult käituda ka oma õiguste teostamisel, mis tähendab, et ebamõistlik õiguste teostamine võib olla kvalifitseeritav kui hea usu vastane käitumine.⁷²

AutÕS § 49¹ lõikes 5 sisaldub täiendav leevendus kohustatud poolele, mille kohaselt puudub teisel lepingupoolel teavitamiskohustus sootuks, kui autori või esitaja panus ei ole kogu teost või esitust arvestades märkimisväärne. Panuse „märkimisväärsuse“ sisustamine on ilmselt küsimus, mis vajab valdkonnapõhist lähenemist, praktika kujunemist ning läbirääkimisi. Teatud suuniseid leiab näiteks eelnõu seletuskirjast, kus puudutatud sektori ühe näitena on toodud audiovisuaalsete teoste tootmine. Seletuskirjas viidatakse, et teavitamiskohustus laieneb tõenäoliselt sellistele audiovisuaalse teose autoritele, kes on nimetatud AutÕS § 33 lõikes 2 (audiovisuaalse teose režissöör; stsenaariumi autor; dialoogi autor; muusikateose autor juhul, kui see muusikateos on loodud spetsiaalselt selle audiovisuaalse teose jaoks; operaator ja kunstnik). Samas ei sisalda AutÕS kõnealune säte konkreetset kataloogi nendest autoritest, kellele teabe saatmisel oleks teavitamiskohustus teisel lepingupoolel täidetud. Ilmselt oleks seaduses sisalduv kataloog olnud ühelt poolt õigusselgem lähenemine, kuid samas annab kehtiv redaktsioon rohkem paindlikkust ning ruumi sektorisesteks läbirääkimisteks ning õiglasteks ja proportsionaalseteks kokkulepeteks.⁷³ Siiski tuleb AutÕS-s sätestatud leevenduste puhul silmas pidada, et teine lepingupool peab siiski andma autorile ja esitajale põhjendatud taotluse alusel teavet juhul, kui see on vajalik AutÕS §-s 49² sätestatud õiguse kasutamiseks ehk lepingu muutmise nõudmiseks (AutÕS § 49¹ lg 6).

Teavitamiskohustuse puhul on oluline teema selle ajaline kohaldamine. Nimelt sätestab DSM-direktiivi artikkel 27, et direktiivi artiklis 19 sisalduvat teavitamiskohustust kohaldatakse alates 7. juunist 2022. Direktiivi põhjenduspunkti 77 kohaselt tuleb teavitamiskohustusele ette näha üleminekuperiood, võimaldamaks kehtiva aruandlustava kohandamist uute nõuetega. Direktiivi artikli 29 lõike 1 kohaselt oli direktiivi ülevõtmise tähtaeg 7. juuni 2021. Koosmõjus direktiivi artikli 26 lõikega 2 (direktiivi kohaldamine ei mõjuta enne nimetatud ülevõtmistähtaega ehk 7. juunit 2021 tehtud toiminguid ega omandatud õigusi) on artikli

⁷⁰ Seletuskiri (viide 18), lk 37–38.

⁷¹ Vastav säte sisaldub eelnõuga AutÕS-le lisatud § 49¹ lg-s 3.

⁷² Võlaõigusseadus I (viide 46), lk 54, kommentaarid §-le 7 (I. Kull).

⁷³ DSM-direktiivi põhjenduspunkti 77 kohaselt tuleks läbipaistvuskohustuste rakendamisel liikmesriikidel arvesse võtta eri sektorite eripära, nagu muusika-, audiovisuaal- ja kirjastussektor, ning sektoripõhiste kohustuste kindlaksmääramise tuleks kaasata kõik asjaomased sidusrühmad.

27 täpsem sisu mõnevõrra ebaselge. Kas autorid ja esitajad võivad nõuda aruandeid vaid lepingute kohta, mis on (a) sõlmitud pärast direktiivi ülevõtmise tähtaega või (b) lausa pärast üleminekuperioodi möödumist, või (c) direktiivi ülevõtmise ajaks sõlmitud lepingutega seoses, kuid siiski vaid nende kasutuste kohta, mis leidsid aset pärast direktiivi ülevõtmise tähtaega, või (d) kõige laiemalt ka kõigi muude sõlmitud ja direktiivi ülevõtmise tähtjal veel kehtivate lepingute kohta tagasiulatuvalt? AutÕS kõnealuste muudatuste menetlust puudutavatest materjalidest nähtub, et huvigrupid on teinud vastakaid ettepanekuid teavitamiskohustuse ajalise kohaldamise kohta.⁷⁴ Näiteks on tehtud ettepanek sätestada teavitamiskohustusele ajaline piirang, mille kohaselt teavitamiskohustus ei kehti lepingute puhul, mille lõppemisest on möödunud teatud arv aastaid, või on kohustuse kohaldamine seotud aastase minimaalse tulupiiriga (Eesti Kirjastuste Liit); samuti on esitatud üldisem soov sõnaselgelt märkida, et teavitamiskohustust saab kohaldada ka lepingute puhul, mis on sõlmitud enne seadusemuudatuse jõustumist (Eesti Filmioperaatorite Liit). Leidub ka vastupidiseid seisukohti, mille kohaselt direktiivi nõuded ning nende alusel kehtestatavad seadusemuudatused ei tohiks omada tagasiulatuvat mõju ning need peaksid hakkama kehtima vaid lepingute suhtes, mis sõlmitakse pärast seadusemuudatuste jõustumist (Eesti Fonogrammitootjate Ühing). AutÕS § 88¹ lõike 3³ kohaselt kohaldatakse AutÕS §-st 40¹ tulenevaid nõudeid alates 2022. aasta 7. juunist ning seletuskirja kohaselt tähendab see, et regulatsioon kohaldub juba olemasolevatele ning pärast 7. juunit 2022 veel kehtivatele lepingutele. Justiitsministeerium lähtus oma vastuses kõnealustele märkustele kõigepealt direktiivi artiklite 26 ja 27 koosmõjust ning direktiivi lepinguõiguse regulatsiooni üldisemast eesmärgist, milleks on füüsilisest isikutest autorite ja esitajate huvide parema kaitse tagamine.⁷⁵ Regulatsioon kohalduks küll ka juba sõlmitud lepingutele, kuid hõlmaks siiski kohustusi alates 7. juunist 2021, s.t alates sellest kuupäevast toimunud kasutuste kohta võib autor infot hakata nõudma üleminekuperioodi lõppedes, s.o alates 7. juunist 2022. Artikli autorid nõustuvad Justiitsministeeriumi hinnanguga, et kaugemale tagasi ulatuvate kasutuste kohta teabe jagamise puhul võiks tekkida probleem seoses õiguskindluse printsibiiga (PS § 3).⁷⁶ Seisukoht, et samal ajal saab direktiivi eesmärki silmas pidades siiski ka juba sõlmitud lepingud teavitamiskohustuse kohaldamisalasse arvata (kasutuste puhul, mis leiavad aset pärast direktiivi ülevõtmise tähtaega), on siiski põhjendatud.⁷⁷ Sedamoodi on tagatud ka direktiivist tuleneva eesmärgi täitmine⁷⁸ ning samuti Euroopa Liidu ülene ühtne arusaam, sest eelnõu materjalidest nähtuvalt⁷⁹ toetab eespool nimetatud tõlgendust ka Euroopa Komisjoni töötasand. Samas leidub õiguskirjanduses ka vastupidiseid seisukohti⁸⁰, mistõttu on oodata kõnealuse küsimuse jõudmist mõne vaidluse lahendamisel ka Euroopa Kohtusse.

⁷⁴ Justiitsministeeriumi kommentaarid huvigruppide poolt esitatud ettepanekutele autoriõiguse seaduse muutmise seaduse eelnõu (368 SE) kohta, 26.05.2021. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/arvamused/d3d07943-9d1c-4ebe-94a4-8ae1ebdf7a68/Autori%C3%B5iguse+seaduse+muutmise+seadus+%28aatori%C3%B5iguse+direktiivide+%C3%BClev%C3%B5tmine%29> (28.11.2022). Vt ka Riigikogu kultuurikomisjoni 16.11.2021 istungi protokoll (viide 67).

⁷⁵ Justiitsministeeriumi kommentaarid huvigruppide poolt esitatud ettepanekutele autoriõiguse seaduse muutmise seaduse eelnõu (368 SE) kohta, 26.05.2021 (viide 74).

⁷⁶ Vt ka RKPJKo 3-4-1-20-04 p 13 ning seal viidatud lahend.

⁷⁷ Samas, p 14: „Õiguspärase ootuse põhimõte ei tähenda, et isikute õiguste piiramine või soodustuste lõpetamine on üldse lubamatu. Õiguspärase ootuse põhimõte ei nõua kehtiva regulatsiooni kivistamist – seadusandja võib õigussuhteid vastavalt muutunud oludele ümber kujundada ning sellega paratamatult halvendada mõnede ühiskonnaliikmete olukorda. Otsus selle kohta, milliseid reforme läbi viia ja milliseid ühiskonnagruppe nende reformidega eelistada, on seadusandja pädevuses.“

⁷⁸ Lisaks leiab sarnaseid tõlgendusi ka Euroopa Kohtu praktikast, mille kohaselt on uus õigusnorm kohaldatav alates selle õigusakti jõustumisest, milles norm sisaldub. Kuigi seda ei kohaldata varasema õigusakti kehtivusajal tekkinud ja lõplikult väljakujunenud õiguslike olukordadele, kohaldatakse seda nende tulevikus tekkivate tagajärgede suhtes ja ka uute õiguslike olukordade suhtes (EKO 07.11.2013, C-72/12, p 22 ja seal viidatud kohtupraktika). Teisiti on üksnes siis, kui uue õigusnormiga kaasnevad erisätted, mis määravad konkreetselt kindlaks selle ajalise kohaldamise tingimused, kui õigusaktide tagasiulatuva jõu puudumise põhimõttest ei tulene teisiti (EKO 16.12.2010, C-266/99, p 32). Õiguspärase ootuse kaitse põhimõtet ei saa vastavalt väljakujunenud kohtupraktikale laiendada sel määral, et see hakkab üldiselt takistama uue õigusnormi kohaldamist varasema õigusnormi kehtivusajal tekkinud olukorra tulevastele tagajärgedele (vt selle kohta eelkõige EKO 29.06.1999, C-60/98, p 25 ja seal viidatud kohtupraktika).

⁷⁹ Riigikogu kultuurikomisjoni 16.11.2021 istungi protokoll (viide 67).

⁸⁰ Vt nt T. Shapiro. Remuneration Provisions in the DSM Copyright Directive and the Audiovisual Industry in the EU: The Elusive Quest for Fairness. 08.01.2021. Artikkel on avaldatud ka ajakirjas European Intellectual Property Review 2020/12. Arvutivõrgus: <https://www.wiggin.co.uk/insight/remuneration-provisions-in-the-dsm-copyright-directive-and-the-audiovisual-industry-in-the-eu-the-elusive-quest-for-fairness/> (17.11.2022).

5. Autorilepingu ülesütlemine või sellest taganemine

Õigus autorileping üles öelda või sellest taganeda on üks kohase tasu tagamise vahenditest.^{*81} DSM-direktiivi artikli 22 lõikes 1 on ette nähtud, et liikmesriik peab tagama autori või esitaja õiguse litsents või üleantud õigused osaliselt või täielikult tagasi võtta, kui litsentsitud või ainuõigusena üle antud teost või muud kaitstud materjali ei kasutata. Tegemist on DSM-direktiivi põhjenduspunkti 80 kohaselt autoritele ja esitajatele täiendavat kaitset võimaldava õigusega, mis tagab õiglase ja proportsionaalse tasu, sest autorid ja esitajad eeldavad, et nende litsentsitud või ainuõigusena üle antud teoseid või muud materjali ka kasutatakse.^{*82}

Eesti õigus ei tunne DSM-direktiivi artiklis 22 ettenähtud tagasivõtmisõigust. Sama eesmärki täidab autorilepingu lõpetamise õigus, mis Eesti õiguses võib toimuda kas lepingu ülesütlemisena või lepingust taganemisena.^{*83} Samas on selge, et VÕS-s sätestatud õigus lepingust taganeda või leping üles öelda ei võimalda täiel määral DSM-direktiivi eesmärke täita.^{*84} Lepingülesütlemise ja lepingust taganemise eristamise üldiseks aluseks on see, kas koos lõpetamisega kaasneb ka lepingu tagasitaitmise kohustus ehk kas tegemist on edasiulatava lõpetamisega (ülesütlemine) või tagasiulatava lõpetamisega (taganemine).^{*85} Lepingust taganemise õigus õiguskaitsevahendina on sätestatud VÕS §-des 116–118 ning selle õiguse eelduseks on lepingu oluline rikkumine. Lepingülesütlemise õigus (korralise või erakorralise ülesütlemisena) on reguleeritud VÕS §-des 195 ja 196, mis kehtivad üldnormidena juhul, kui erinormid puuduvad, ja kohalduvad nii olulise rikkumise korral kui ka muude mõjuvate põhjuste esinemisel.^{*86} Üldsätetena ei tagaks VÕS § 195 ja 196 autoritele ja esitajatele piisavat kaitset ainulitsentsi või üle antud õiguse kasutamata jätmise korral. Ka autori või esitaja õiguste üleandmisele kohalduvad lepingust taganemise õigust sisaldavad üldnormid VÕS §-des 116–118 ei võimalda üldsõnalisuse ja dispositiivsuse tõttu tagada autorite ja esitajate kaitset.

Kõige olulisemaks muudatuseks võiks lugeda AutÕS §-s 49³ reguleeritud autorilepingu ülesütlemise või sellest taganemise õiguse imperatiivsust. Nimelt on vastavalt AutÕS § 49⁴ lõikele 2 seaduses autorilepingu ülesütlemise või lepingust taganemise kohta sätestatud autori või esitaja kahjuks kõrvalekalduvad lepingutingimused tühised. Autor või esitaja võivad AutÕS § 49³ lõike 1 kohaselt lepingu osaliselt või täielikult üles öelda või sellest taganeda, kui teost või esitust ei hakata kasutama kahe aasta jooksul alates õiguste üleandmisest või õiguste kasutamiseks loa andmisest. Pooled võivad küll kokku leppida, et kaheaastase tähtaja kulgemine ei alga õiguste üleandmisest või õiguste kasutamiseks loa andmisest, kuid kokku ei tohi see aeg ületada viit aastat õiguste üleandmisest või õiguste kasutamiseks loa andmisest (AutÕS § 49³ lg 2).

Autorilepingu mõiste kohaselt antakse üle varalised õigused või luba eesmärgiga võimaldada kas loodava või juba loodud teose kasutamist. Tegemist on autorilepingu sõlmimise eesmärgiga, mille mitteaavutamisele on direktiiviga antud olulise rikkumise tähendus.^{*87} AutÕS § 49³ lõike 3 kohaselt peab autor või esitaja andma teisele lepingupoolele täiendava mõistliku tähtaja teose või esituse kasutamise alustamiseks enne autorilepingu osalist või täielikku ülesütlemist või sellest taganemist. Mõistliku aja määramine on vajalik selleks, et kaitsta litsentsisaajate ja õiguste ülevõtjate seaduslikke huve ja vältida kuritarvitusi.^{*88} Tegemist on formaalse nõudega, mis kohaldub üldjuhul lepingust taganemise või ülesütlemise korral ka vastavalt VÕS üldsätetele.^{*89} Eesti ei ole kasutanud DSM-direktiivis sätestatud võimalust määrata mõistlik

⁸¹ DSM-direktiivi art 22 paikneb 3. peatükis „Õiglase tasu autorite ja esitajate kasutamislepingutes“.

⁸² Seletuskiri (viide 18), lk 42.

⁸³ DSM-direktiivi art 22 lg 2 neljas lause annab liikmesriigile õiguse kasutada tagasivõtmise asemel lepingu lõpetamise õigust.

⁸⁴ DSM-direktiivi ülevõtmise eelnõu seletuskirjas on põhjalikult selgitatud vajadust sätestada autorilepingu ülesütlemise õigus ja lepingust taganemise õigus AutÕS-s erisättena (AutÕS § 49³), vt seletuskiri (viide 18), lk 43.

⁸⁵ Täpsemalt taganemisõiguse rakendusala kohta vt Völaõigusseadus I (viide 46), lk 609, kommentaarid §-le 116 (V. Kõve).

⁸⁶ Selliseks erinormiks on litsentsilepingu puhul näiteks VÕS § 374, mille kohaselt võib tähtajatu litsentsilepingu kumbki lepingupool üles öelda, teatades sellest ette vähemalt üks aasta. VÕS § 369 lg 2 kohaselt on litsentsisaaja kohustatud litsentsilepingust tulenevaid õigusi kasutama juhul, kui litsentsiandjal on õiguste kasutamise vastu õigustatud huvi. Tegemist on dispositiivse sättega, mistõttu ei ole see piisav DSM-direktiivi eesmärkide täitmisel. Vt Völaõigusseadus II. Kommenteeritud väljaanne. P. Varul, I. Kull, V. Kõve, M. Käerdi, K. Sein (koost.). Tallinn: Juura 2019, lk 476–477, kommentaarid §-le 369 (G. Lepik).

⁸⁷ VÕS § 116 lg-s 2 sätestatud olulise rikkumise juhtude kohaldamine autorilepingust taganemisel oleks kindlasti problemaatiline, kui võrd kontrollida tuleb, kas on rikutud oluliselt mingit kohustust. Litsentsilepingu mõiste kohustust „intellektuaalsest varast tulenevaid õigusi kasutada“ ei sisalda (VÕS § 368). Olulise rikkumise kohta lepingust taganemise eeldusena vt nt RKTko 2-18-13432, p 15 ja 16.

⁸⁸ DSM-direktiivi põhjenduspunkt 80.

⁸⁹ VÕS § 116 lg 4 kohaselt ei ole lubatud lepingust taganeda VÕS §-s 114 nimetatud täiendavat tähtaega andmata, kui kohustust rikkunud lepingupool kannaks teise lepingupoole lepingust taganemise korral kohustuse täitmiseks või täitmise ettevalmistamist.

aeg seaduses, vaid see on jäetud kas pooltevaheliseks kokkuleppeks või otsustab mõistliku aja pikkuse kohus vastavalt asjaoludele.^{*90} Ilmselt võiks vaidluse korral kohaldada ka VÕS §-i 25 ning lähtuda valdkondlikest tavadest ja praktikast.^{*91}

Vastavalt AutÕS § 49³ lõikele 4 peavad kahe või enama autori poolt ühise loomingulise tegevuse tulemusel loodud teose puhul lepingu ülesütlemise või lepingust taganemise õigust teostama üksnes teose loomise märkimisväärselt panustanud ühised autorid ühiselt.^{*92} Erandiks on teosed, mis koosnevad osadest, millel on iseseisev tähendus. Sellisel juhul võib lepingu üles öelda või sellest taganeda iga kaasautor eraldi, kuid tingimusel, et see ei kahjusta teose kui terviku kasutamise huve (AutÕS § 49³ lg 4). Sama põhimõtte kehtib ka kollektiivse esituse puhul (AutÕS 49³ lg 5). Seletuskirja kohaselt tuleneb sätete loogika AutÕS §-s 30 sisalduvast ühiste autorite jaotusest (ühisautorid ja kaasautorid) ning juba olemasolevast praktikast ühise loomingulise tegevuse tulemusena loodud teose puhul kehtivate õiguste kasutamisel ja teostamisel.^{*93}

Kokkuvõttes tuleb asuda seisukohale, et AutÕS §-s 49³ sätestatud õigus leping üles öelda või lepingust taganeda sisaldab mitut olulist erisust võrreldes VÕS-s sisalduvate lepingu lõpetamist reguleerivate üldsätetega, kuivõrd need ei võimalda tagada DSM-direktiivis ettenähtud autori või esitaja kaitset. Küll aga võiks olla kohaldatavad üldsätted, mis direktiiviga hõlmatud ei ole. Näiteks VÕS § 114 lõiked 2 ja 4, mille kohaselt täiendava tähtaja andmine ei vabasta õiguste kasutajat või õiguse omandanud isikut vastutusest ning keeldumine teose või esituse kasutamisest võib anda õiguse leping üles öelda või sellest taganeda ilma täiendavat tähtaega andmata.

6. Kokkuvõte

Autorilepingu olulisemad muudatuspaketid võib jaotada kaheks. Esimene seondus võlaõigusseaduse vastuvõtmisega. Teise muudatuspaketi aluseks on DSM-direktiivi vastuvõtmine ja autoriõiguse seadusesse sisseviimine.

Kohase tasu tagamise põhimõtted (õigus saada kohast ja proportsionaalset tasu, teavitamine, lepingu kohendamine ja lepingu lõpetamine) kohalduvad füüsilisest isikust autorile ja esitajale. DSM-direktiivi kohaselt on see nii ka juhul, kui viimased tegutsevad näiteks läbi osauhinu. Siin tekib rida probleeme, sest autorilepingu pooleks ei ole ju konkreetne autor või esitaja, vaid juriidiline isik.

Kohase tasu tagamise põhimõtteid kohaldatakse autorilepingutele (õiguste loovutamisel ja litsentsimisel). Regulatsiooni alt jäävad välja arvutiprogrammidega seonduvad lepingud ning üldsusele tasuta antud litsentsid. Nimetatud põhimõtteid ei kohaldata samuti lõppkasutajaga sõlmitud lepingutele ning töölepingutele. Töölepingutega seoses võib siiski tekkida õiguslikke probleeme.

Autori ja esitaja tasust rääkides on terminoloogiliselt kohasem väljend „kohane ja proportsionaalne tasu“. Autori kohase ja proportsionaalse tasu suurust mõjutavad mitmed asjaolud (nt autori panus, tegelik kasutamine). Kohase tasu suuruse hindamisel on keskseks kriteeriumiks teosest või esitusest saadav kogutulu ning autori ja esitaja proportsionaalne osa sellest. Seda aitab selgitada kasutaja teavituskohustus.

Autori tasu võib olla nii perioodiline kui ka ühekordne. Kui tasu osutub ebaproportsionaalselt väikseks, siis on autoril ja esitajal õigus nõuda lepingu muutmist. Lepingu muutmist reguleerib üldnormina VÕS § 97, kuid seal sisalduvate piiravate tingimuste tõttu ei ole see autorile kohase tasu tagamiseks sobiv. Seetõttu on autorilepingu muutmise konkreetset eeldused sätestatud autoriõiguse seaduses (§ 49²), mille regulatsioon on eelduste poolest VÕS § 97 suhtes erinorm. Autoriõiguse seaduse vastav regulatsioon on seejuures imperatiivne (muutmist piirav lepingutingimus on tühine), VÕS § 97 on aga dispositiivne.

Lepingu muutmise nõude peab autor esitama lepingu teisele poolele, kellel lasub seadusest tulenev koostöökohustus. Kokkuleppe mittesaavutamisel peab vaidluse lahendama kohus.

miseks tehtud kulutustega võrreldes ebamõistlikult suurt kahju, välja arvatud juhul, kui võlgnik teatab, et ei täida kohustust või tegemist on olulise rikkumisega VÕS § 116 lg 2 p 2 mõttes. VÕS § 114 alusel täiendava tähtaja andmine ei ole samuti vajalik juhtudel, kui võlgnik teatab, et ei täida kohustust.

⁹⁰ Mõistliku aja määramise õiguse näeb ette ka VÕS § 114 ning igal konkreetset juhul tuleb arvesse võtta VÕS § 7 lg-s 2 sätestatud asjaolusid. Kohtupraktikas järgitakse Riigikohtu korduvalt avaldatud seisukohta, mille kohaselt igal üksikul juhul tuleb mõistlik aeg tuvastada asjaolusid arvestades. Vt nt RKTko 3-2-1-157-12, p 16.

⁹¹ Võimalusele lähtuda valdkondlikust praktikast viitab ka DSM-direktiivi põhjenduspunkt 80.

⁹² Analooiliselt on VÕS § 192 lg 1 ja § 195 lg 4 kohaselt taganemis- ja ülesütlemisõigus jagamatud, s.t kui lepingus osaleb ühel lepingupoolel mitu isikut, võivad nad taganemisõigust teostada üksnes ühiselt.

⁹³ Vt täpsemalt asjakohaseid selgitusi seletuskirjast (viide 18), lk 45 ja 46.

Kohase ja proportsionaalse tasu põhimõtte ei välista teoste ja esituste andmist kasutamiseks tasuta (nt *Creative Commons*'i litsentside alusel).

Autorilepingu alusel teost või esitust kasutav isik või tema õigusjärglane on kohustatud autorile ja esitajale või nende esindajale kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis andma vähemalt kord aastas õigeaegset, asjakohast ja piisavat teavet teose ja esituse kasutamise, eelkõige kasutusviiside, kogu saadud tulu ning autori või esitaja saadaoleva tasu kohta. See võimaldab autoritel ja esitajatel endale kuuluvate õiguste majanduslikku väärtust tulemuslikult hinnata ning selle info põhjal ka tulevikus kokkuleppeid sõlmida. AutÕS sisaldab ka kohustatud poolele ette nähtud leevendusi, mis aitavad kohustatud poole võimalikku ebaproportsionaalset koormust vähendada ning mille kohaselt saab teatud juhtudel esitada teavet vähemas mahus ning teatud olukordades puudub kohustus sootuks. Eraldi küsimustering puudutab uue kohustuse ajalist kohaldamisala. Vastavate sätete aluseks oleva DSM-direktiivi eesmärki (autorite ja esitajate kui nõrgema lepingupoole läbirääkimispositsiooni parandamine) silmas pidades kohalduks regulatsioon küll ka juba sõlmitud lepingutele, kuid hõlmaks siiski kasutusi, mis on toimunud alates 7. juunist 2021 ehk alates direktiivi ülevõtmise tähtajast. Kokkuvõttes on tegemist uue ja alles sisseelamist ning osapooltevahelisi läbirääkimisi nõudva regulatsiooniga. Samas on AutÕS-s see autorilepingu nõrgemale poolele kahtlemata vajalik instrument sätetatud tasakaalul ka moel, võimaldades piisavat paindlikkust ning erinevate vajadustega arvestamist.

AutÕS §-s 49³ sätetatud autorilepingu ülesütleamise või sellest taganemise kord pakub oluliselt efektiivsemat kaitset autorile ja esitajale, kes eeldavad, et üle antud või litsentsitud õigusi ka kasutatakse. Neil tekib õigus kohasele ja proportsionaalsele tasule. Erinormide vajalikkus on põhjendatud autorilepingute olemusest tulenevate erisustega, millega ei ole võlaõigusseaduse üldosa sätetes arvestatud. Samas on järgitud DSM-direktiivi ülevõtmisel kehtivat lepinguõiguse süsteemi ning põhimõtteid, mida rakendatakse muude lepingute ülesütlemisel ja lepingutest taganemisel. Kindlasti vajavad kohtupraktikas selgitamist DSM-direktiiviga katmata sätete kohaldamise piirid ning VÕS üldossa kuuluvate terminite sisustamine autori-lepingute erisusi arvestades. Vaieldamatult on tegemist olulise sammuga autorilepinguõiguse kujunemise poole.

Autoritest: Aleksi Kelli on Tartu Ülikooli õigusteaduskonna intellektuaalse omandi õiguse professor. Irene Kull on Tartu Ülikooli õigusteaduskonna tsiviilõiguse professor. Kärt Nemvalts on Justiitsministeeriumis intellektuaalse omandi ja konkurentsioiguse talituse juhataja.